

TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM VE BİLGİ TOPLUMU

Social Transformation And Knowledge Society

Reference: Aktaş, M. (2020). "Toplumsal Dönüşüm Ve Bilgi Toplumu", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 6(35): 1605-1621

Prof. Dr. Murat AKTAŞ

Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Muş/Türkiye

ÖZET

Bilgi ve İletişim Teknolojilerinde (BİT) yaşanan gelişmeler bir yandan bireylerin günlük hayatlarını kolaylaştırarak, değiştirip dönüştürürken, diğer yandan toplumsal yapıda da köklü değişimler meydana getirmiştir. Bilgisayar, internet ve akıllı mobil uygulamalar günlük hayatlarının bir parçası haline gelen bireyler ve ilişki biçimleri değişirken, bunların oluşturduğu toplumsal yapı da değişmektedir. Böylece sosyal, siyasal, ekonomik, finansal, yönetsel ve kültürel alanlarda hızla değişip dönüşen bir süreç ortaya çıkmıştır. BİT’lerde yaşanan bu değişim ve dönüşüm beraberinde yeni kavramlar da getirmiştir. Bu kavramlardan biri de bilgi toplumu kavramıdır. Bilginin gittikçe daha çok önem kazandığı, rekabetin küresel hale geldiği bir toplumsal yapıyı ifade eden bilgi toplumunda, artık herkesin kendi sosyal, ekonomik, politik ve kültürel gelişimi için sürekli olarak bilgiye erişmesi ve bilgiyi etkin bir şekilde kullanması bir zaruret haline gelmiştir. Bilgiyi etkin bir şekilde kullanan toplumlar da hem refah seviyelerini arttırmakta hem de bu yeni toplumsal yapıyı istedikleri şekilde yönlendirmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Bilgi İletişim Teknolojileri (BİT), Bilgi Toplumu, Enformasyon Toplumu, Bilgi Çağı, Enformasyon Çağı.

ABSTRACT

Developments in Information and Communication Technologies (ICT), while facilitating, changing and transforming the daily lives of individuals, brought also radical changes in the social structure. While the computers, the internet and smart mobile applications have become a part of their daily lives, the relationship and the social structure change too. Thus, a process that has rapidly changed and transformed in the social, political, economic, financial, administrative and cultural fields has emerged. This change and transformation in ICTs brought also the use of new concepts. One of these new concepts is the knowledge society. In the knowledge society, which expresses a social structure in which knowledge becomes more and more important and competition becomes global, it is now a necessity for everyone to access and use information and knowledge effectively for their social, economic, political and cultural development. Communities that use information and knowledge effectively can increase their welfare and lead this new social structure as they wish.

Keywords: Information Communication Technologies (ICT), Knowledge Society, Information Society, Information Age.

1. GİRİŞ

Bilgi, insanlık tarihi boyunca her zaman önemliydi. Skolastik düşünceye karşı bilginin önemini vurgulayan Francis Bacon (1561-1626) daha 1597’de “bilgi güçtür” (Farrington, 1966) derken aslında bunu vurguluyordu. Fakat kullanıldığı alanlarda ortaya çıkan genişleme ve artan etkisi bilginin öneminin giderek çok daha fazla artmasına neden oldu. Bilginin yaygın ve etkin bir şekilde kullanılmasıyla birlikte gelişen bilimsel ve teknolojik gelişmeler, yeni teknolojiler ve bunların yaygın bir şekilde kullanımından yararlanmak isteyen bireylerin, işletmelerin ve devletlerin sayısının artmasıyla çok daha belirleyici bir konuma geldi. Böylece Bilgi İletişim Teknolojileri (BİT) birçok alanda hayatın temel bileşenlerine döndü. Dünyanın bilgi otoyolları ve iletişim ağları ile örülerek birbirine bağlandığı, bilginin üretimi, depolanması, saklanması, aktarılması ve kullanılmasının da bütün bu gelişmelere paralel olarak hızla arttığı bir çağa girdik. Bu yüzden bu çağ yaygın bir şekilde bilgi çağı olarak adlandırıldı. Bilginin böyle yaygın bir şekilde kullanılması ve üretiminin hızla artmasına paralel olarak üretimde de ciddi artışlar yaşanırken ve buna bağlı olarak üretim ilişkileri de dönüşmeye başladı. Yaşanan değişim bununla da sınırlı kalmayarak sosyal, siyasal, kültürel hayatta, iş ve aile yaşamında da önemli değişimleri beraberinde getirdi (Aktaş, 2019).

Özellikle Sanayi Devrimi sonrasında hızla gelişen bilimsel ve teknolojik gelişmelere paralel olarak bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan bu değişim ve dönüşüm yeni kavramların gelişmesini de sağladı. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra sanayi sonrası bir döneme girildiğinin haberini veren bilim insanları, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise artık “uzay çağı”, “teknoloji çağı”, “enformasyon çağı”,

“bilgi çağı” gibi kavramları kullanmaya başladı. Böylece bilginin gittikçe daha da etkili olduğu toplumlar gelişip dünyayı şekillendirirken, onu tanımlamaya ve anlamaya çalışan kavramlar da gelişmeye ve tartışılmaya başladı. Çağ ve dönem kelimelerinin yerine toplum kelimesini yerleştiren sosyal bilimciler gelişmekte olan bu yeni çağda toplumsal yapıyı anlamak ve/veya tanımlamak için “teknoloji toplumu”, “uzay toplumu”, “enformasyon toplumu”, “enformasyonel toplum”, “ağ toplumu” ve “bilgi toplumu” gibi kavramları kullanmaya başladılar.

Bütün bu gelişmeler üretim ve ekonomiyi de yakından etkiledi. Ekonomik alanda artış gösteren bilgi ve teknolojinin kullanımı, ekonomi hacminin genişlemesini sağlayarak hem üretim, hem de ticaret ve finans açısından büyük artışların gerçekleşmesini sağladı. Ayrıca bu süreçte hızla gelişen küreselleşme ve artan rekabet, devletlerin ve toplumların hem siyasal, hem ekonomik, hem de sosyal bakımdan ilerlemesinde öncü rol oynayarak bu alandaki ilişkilerin yeniden yapılandırılmasına neden oldu. Devletlerarası ve uluslararası ilişkileri de yakından etkileyen bütün bu gelişmeler günümüzde “bilgi çağı” olarak adlandırılan dönem ve “bilgi toplumu” olarak adlandırılan toplumsal yapının gelişmesine olanak sağladı. Böylece tarihsel yolculuğuna avcı toplayıcı olarak başlayan, ardından tarım toplumu ve sanayi toplumu süreçlerinden geçen insanlık, bilgi toplumuna doğru evrilmeye başladı.

2. TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM VE BİLGİ TOPLUMU

İnsanoğlunun merak ve araştırmaları ile birlikte tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan bilimsel ve teknolojik gelişmeler ve ilerlemeler, toplumsal yapıda büyük değişim ve dönüşümleri de beraberinde getirdi. Doğada var olan şeylerin insan zihni tarafından sorgulanıp yorumlanmasıyla başlayan bilgi birikimi, elde edilen verilerin kullanıma uygun hale getirilmesi ile sürekli geliştirilmektedir. Bu gelişmeler insanoğlunun ihtiyaçlarını karşılama şeklini ve yaşam biçimlerini de değiştirmektedir. Dolayısıyla üretim ilişkilerini köklü biçimde değiştiren gelişmeler ve toplumsal yapıda yaşanan büyük değişim ve dönüşümler; beraberinde farklı toplumsal, kurumsal ve ekonomik yapılanmalar geliştirmektedir. Genel olarak insanlık tarihinde toplumsal, kurumsal ve ekonomik alanlarda birbirinden çok farklı yapılanmalar ortaya çıktığı üç dönemden söz edilmektedir. Bunlar tarım toplumu, sanayi toplumu ve sanayi sonrası toplum veya bilgi toplumu biçiminde ifade edilmektedir. İnsan yaşamında tarım toplumundan önce binlerce yıl süren bir ilkel toplum dönemi olduğu da yaygın bir şekilde kabul edilmektedir. İnsanların avcılık ve toplayıcılık yaparak yaşamını idame ettirdiği bu dönem de “geçim ekonomisi” dönemi biçiminde ifade edilmektedir. Daha herşeyin ortak mülk olarak görüldüğü bu dönemde henüz artık değer oluşmamış ve toplumsal sınıflar ve devlet gelişmemiştir. Ancak hayvanların evcilleştirilmesi ve tarımın keşfedilmesiyle birlikte insanların yaşam biçimi köklü biçimde değişecek ve işbölümü ile toplumsal sınıflar ortaya çıkmaya başlayacaktır (Engels, 2017).

Binlerce yıl önce avcılık ve toplayıcılıkla yaşamlarını sürdüren insanlar, tarımı ekonomik faaliyet alanı olarak benimserken, kurumsal yapılarını da buna uyarlayarak geliştirmişlerdir. Böylece yerleşik hayatın gelişmesiyle birlikte rakip toplumlar arasında ve bireyler arasında ortaya çıkan güvenlik sorunlarına bağlı olarak gelişen savunma ihtiyaçlarına binaen yavaş yavaş devlete benzer yapılanmalar da gelişmiştir. Tekerlek gibi üretim ve hareket kabiliyetini arttıran teknik ve araçların bulunmasını müteakiben ekilip biçilen ürünler çeşitlenmeye ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Böylece ekonomik faaliyetler artarak ekonomide ciddi büyümeler oluşmaya başlamıştır. Bütün bu gelişmeler refah seviyesi ve nüfus artışını da hızlandırmıştır. Tarımsal üretimin artmasına bağlı olarak ticari faaliyetlerde gelişmeler meydana gelmiş ve dönemin koşullarına göre ekonomik bir yapı da oluşmaya başlamıştır. Tarımsal faaliyetlere bağlı olarak tarımda kullanılan malzemeler, araç ve gereçler de gelişme göstermiş, çalışma yaşamı kavramı ortaya çıkmıştır. Çalışma yaşamında ilkel bir şekilde emek kullanılırken toprak en önemli sermaye haline gelmiştir (Pirenne, 2008: 40-41). Tarım toplumu, 18. Yüzyılda Sanayi Devriminin ortaya çıkmasıyla Sanayi Toplumuna doğru evrilmeye başlamıştır. Eric Hobsbawm’ın (1998: 13) deyiimiyle “Sanayi Devrimi, insan yaşamının yazılı belgelere geçmiş tarihindeki en köklü dönüşüm” sürecinin başlamasına olanak sağladı.

Üretim araçları ve üretim ilişkileri ile birlikte ekonomik gelişmeler, toplumsal dönüşümün temel dinamiklerini oluşturmaktadır. İnsanların göçebelikten yerleşik hayata geçtiği, tarım hayvancılık, madencilik ve zanaatkarlıkla geçimlerini sağladığı dönem, 18. yüzyılda başlayan Sanayi Devrimi'ne kadar sürmüştür. Tarım toplumunda ekonomik faaliyetler tarım üzerinden gerçekleşirken Sanayi Devrimi'nin gelişmesiyle birlikte bu değişmeye başlamıştır. Teknolojinin henüz gelişmediği tarım toplumunda hala fiziki güç ve kas gücü önemli üretim aracı iken teknolojik gelişmelerle birlikte bu durum değişmeye başlamıştır. Tarım toplumunda hem üretimde hem de güvenliğin sağlanmasında belirleyici olan fiziki güç burada aile yapısını ve otoriteyi de şekillendirmiş ve ataerkil aile yapısını geliştirmiştir. Burada temel otorite figürü erkekler, temel yerleşim birimleri ise kırsal kesimdeki köy ve kasabalardır. Fiziki güç ve toprak sahipliğinin önemli olduğu tarım toplumlarında geniş topraklara ve askeri güce sahip temel siyasal yapı ise imparatorluklardı. İmparatorluk alanı dışındaki yerlerde ise geniş topraklara sahip olan ve askeri gücü elinde bulunduran yapılar belirleyiciydi. Mutlak monarşilerde devlet başkanları hukuku belirleyen temel güç olduğundan buralarda keyfiliğin etkisi belirgindi. Bu toplum yapısında insanlar çoğu zaman hayatlarını doğdukları yerlerde geçirmekte ve toplumsal hareketlilik imparatorluğun izinlerine ve şartlarına bağlıydı. Toplumun katı bir şekilde tabakalara ayrıldığı tarım toplumlarında insanlar genelde doğdukları statüde yaşamlarını bitirmekteydiler (Zencirkıran, 2019: 264).

Sanayi toplumunda ise ekonomik faaliyetlerin çok büyük bir kısmı sanayi üzerinden gerçekleşecektir. Milattan Önce (M.Ö) 8000'li yıllarda başladığı tahmin edilen tarım ekonomisi Sanayi Devrimi'ne kadar yaygın bir şekilde devam etmiştir. 1760'lı yıllarda İngiltere'de başlayan ve 19. Yüzyılda hemen hemen tüm Avrupa'yı etkisi altına alan Sanayi Devrimi üretim ilişkilerini değiştirmenin yanı sıra, toplumsal hayatta da o zamana kadar görülmemiş büyüklükte değişimlere yol açtı. Buradaki en önemli değişimlerden biri çalışma hayatında ortaya çıkan ve toplumsal yaşamı belirleyen değişim ve dönüşümdü. Tarım toplumunda çalışma ağırlıklı olarak kırsal kesimdeki köy ve kasabalarda geniş aile üyeleriyle birlikte yapılan bir faaliyet iken, Sanayi Devrimiyle birlikte insanlar kitlesel olarak şehirlere akın ederek çekirdek aile biçiminde yerleşmeye başladılar. Böylece üretim de büyük ölçüde topraktan fabrikalara kaydı. Tarım toplumunda mevsimsel özelliklere ve hava durumuna bağlı olarak dağınık bir çalışma biçimi söz konusuydu. Fiziksel güç hukukun yerleşmediği toplumsal yapılarda güvenliği sağlamak açısından da önemliydi. Bu yüzden bir aile ne kadar kalabalık ve erkek nüfus sayısı ne kadar fazlaysa dış tehditler karşısında caydırıcılığı da o derecede yüksekti. Dolayısıyla ailede erkek otoritesi hakimdi (Zencirkıran, 2019). Ancak sanayi toplumu geliştikçe kadınların sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik hayattaki konumları da gelişmeye başladı.

2.1 Sanayi Toplumunu

18. Yüzyılda buhar makinesinin kullanılmaya başlanması ve makineleşme sürecine geçiş ile birlikte Sanayi Devrimi'nin ve sanayi toplumuna geçişin başladığı kabul edilmektedir. Bu yüzden Sanayi Devrimi'nin sembolü olarak görülen buhar makinesi, genel olarak tüm sektörlerde kullanılabilen teknolojilerin de başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. Sanayi toplumunun ortaya çıkmasıyla ailede de köklü değişiklikler ortaya çıkmıştır. Tarım toplumlarında temel işgücü insan olduğu için aileler geniş bir yapıya sahipti. Geniş aile yapısı içinde bireyler aralarında işbölümü yaparak yaşamlarını sürdürüyorlardı. Ancak sanayi toplumunda insan gücünün yerini makine gücünün alması, çekirdek aile kavramını ortaya çıkardı. Böylece insanlar fabrikalarda işçi pozisyonunda çalışmaya başlarken tarım toplumunda var olan ataerkil sistem değişti. Dolayısıyla üretimin temel alanları tarlalardan fabrikalara doğru evrilmiş oldu. Bu gelişmelerle birlikte sabah evinden çıkıp fabrikaya giden insanlar sanayileşen kentlerde fabrikalar çevresinde yaşamaya başladı. Daha önce uzak köylerde kendi halinde yaşamını sürdüren insanlar şehirlere göç ederek büyük şehirleri oluştururken Marx ve Engels'in tanımıyla toplumsal yaşamda "burjuva" ve "proleterya" olmak üzere iki temel sınıf ortaya çıktı. Üretim araçlarına sahip olanlar "burjuva" ve üretim araçlarına sahip olmayan ve emeğinden başka satacak bir şeyi olmayanlar ise "proleterya" (Marx and Engels,

2014: 21-22) sınıfları şeklinde isimlendirildiler. Bu sınıflandırmaya Max Weber statü kavramını ekleyerek sosyal tabakalaşmanın ifadelendirilmesini daha geniş bir perspektiften yorumladı.

Sanayi toplumunda iş, aile üyelerinin birlikte yaptığı bir faaliyet çıktı ve on binlerce insanın çalıştığı fabrikalarda yeni ilişki biçimleri içerisinde gerçekleşmeye başladı. Makine teknolojisine dayalı, kitle üretimi yapan fabrikalar çalışma hayatının merkezi olmaya başladı. Kurulması ve sahip olunması büyük sermaye gerektiren fabrikaların verimli bir şekilde işleyebilmesi için çalışma sürecinin tamamının planlanması ve katı bir çalışma disiplininin oluşturulması gerekiyordu. Çalışma, insanların belirli bir süre çalıştıkları, sadece o işi yaptıkları ve karşılığında ücret aldıkları bir faaliyete dönüştü. İnsanların fabrikaların bulunduğu kentlere akın etmesiyle çok sayıda büyük kentler oluştu. Böylece tarım toplumunda büyük oranda kırsal alanda köy ve kasabalarda yaşayan insanların birbirini tanıdığı, bilindik ve güvenli dünya yerine, kimsenin birbirini tanımadığı kalabalık yeni yaşam alanları olan büyük şehirler gelişmeye başladı. Sanayi toplumunda çalışma hayatından aile yapısına, eğitimden dine, mimariden kurumsal yapılanmalara, kültür ve alışkanlıklara kadar birçok alanda köklü değişimler meydana geldi (Zencirkıran, 2019). Bu köklü değişim ve dönüşümler aynı zamanda günümüzdeki anlamıyla yönetsel ve siyasal yapıların ortaya çıkmasına, ulus ve modern devlet yapılarının da gelişmesine ve kurumsallaşmasına olanak sağladı.

Sanayi Devrimi üretim ve ulaştırma teknolojilerinde köklü değişiklikler yaparak, kitlesel üretimin gelişmesine olanak sağlarken, hammaddelerin, ürünlerin ve işgücünün dünyanın farklı ve uzak bölgeleri arasında hareket ettirilmesi de büyük ölçüde kolaylaştı. Bu gelişmelerin sonucu olarak üretim girdilerinin temini ve çıktılarının tüketimi açısından coğrafi sınır ve uzaklıkların kısıtlayıcı etkisi de azaldı (Yılmaz 2015). Fabrikalar üretimde merkezi konuma yükselirken üretim arttı, üretimde süreklilik sağlandı ve refah seviyesi de buna bağlı olarak yükseldi. İkamet edilen konutların ve işyerlerinin birbirinden ayrılması, ev ve işyerleri arasında sürekli bir sirkülasyonun oluşmasına yol açtı (İşevi ve Çelme, 2005: 252). Ekonomilerin üretim ve tüketim süreçleri de bu yapıya uygun şekilde küresel ölçekte yeniden organize oldu. Ekonominin küreselleşmesi olarak adlandırılan bu olgunun önünü açan teknolojileri geliştiren ve bu teknolojilerin kullanımı suretiyle oluşturulan üretim ve ticaret ağlarında etkin olan toplumlar da diğerlerine göre rekabet güçlerini arttırarak büyük avantajlar elde ettiler (Yılmaz, 2015).

Sanayi Toplumu, yaklaşık iki asır boyunca işlevselliğini sürdürdü. Ancak 19. Yüzyılda telgrafın bulunması sanayi toplumunda birçok yeni gelişmenin de önünü açtı. Telgrafın gelişmesini müteakiben telefonun bulunması bireyler, toplumlar ve devletler arasında anlık iletişimin mümkün hale gelmesine olanak sağladı. Bu gelişmelerin devamında radyo ve televizyonun gelişip yayılması ile birlikte bilginin hızlı bir şekilde ve çok düşük maliyetlerle geniş kitlelere ulaştırılması sağlandı. İletişim teknolojilerinin yanısıra kara, demir, deniz ve hava yollarındaki ulaşım araçlarının sayısının hızla artması ve yaygınlaşması ile birlikte Sanayi Toplumu yeni bir dönüşüm sürecine girildi. Mc Luhan'ın deyişiyle "küresel bir köy" haline gelen dünyada bilginin gittikçe daha fazla ve daha etkin bir şekilde kullanılarak üretim süreçlerinde belirleyici olduğu bir sürece girildi. Daha güçlü ve daha ucuz bilgisayarların ve internetin icat edilmesi "bilgi devrimi" olarak adlandırılan sürecin gelişmesini sağladı. Bu teknolojik gelişmelerin bilgi miktarında meydana getirdiği büyük patlama ve iletişim alışverişi toplumu "bilgi toplumuna" ve ekonomiyi "bilgi ekonomisine" dönüştüren "bilgi çağı"nın gelişmesini sağladı (Aktaş, 2019).

Birinci Dünya Savaşı devam ederken bu sürecin değiştiğine dair ipuçları ortaya çıktı. 1950'li yıllarda ağır işlerde çalışan ve mavi yakalı olarak adlandırılan işçilerin sayısı gittikçe azalmaya başladı. Daha önce % 50'lerde olan mavi yakalı işçi oranı % 20'lere kadar düştü. Günümüzde hala oluşmakta olan bilgi toplumunda hizmet sektörünün payı ise giderek arttı ve nitelikli çalışan ihtiyacında ciddi artışlar meydana geldi (Aktan ve Tunç, 1998: 134).

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle sosyalist ve kapitalist sistemler arasında gelişen rekabet sonucunda büyük teknolojik gelişmeler yaşandı. 1945'ten 1973'e kadar, sanayileşmiş ülkeler olağanüstü ekonomik büyümeler yaşadılar. Sadece 20 yılda, üretilen küresel servet üç katına çıktı. Bu büyümenin üçte ikisinden fazlası Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Almanya, Fransa,

Birleşik Krallık ve İtalya gibi az sayıda ülkede yaşanıyordu. Üretimdeki patlama, otomobil, çelik endüstrisi veya elektrik gibi sektörlere dayanıyordu. Ancak elektronik, ev aletleri, petrokimya, havacılık gibi yeni ürünler de gelişmeye başladı. Diğer yandan teknolojik gelişme ve verimlilikteki istikrarlı ilerlemeye rağmen, işsizlik artmıyordu. Aksine Batılı ülkeler tam bir istihdam dönemi yaşıyordu. Bu süreçte devletler ekonomileri canlandırmak için bir yandan ekonomik müdahaleler yaparak ekonomik büyüme ve refahın gelişmesi konusunda önemli rol oynarken, aynı zamanda AET ve Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN-1967) gibi serbest ticaret alanlarının oluşması için girişimlerde bulunuyordu. Bu çalışmalar sonucunda üretimde yaşanan artışa paralel olarak Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) müzakereleri çerçevesinde gümrük engelleri azaltılarak dünyada serbest ticaret alanları oluşturuldu. Avrupa Ekonomik Toplulukları (AET) bunu çok daha ileri boyutlara taşıyarak Avrupa Birliği'nin ortaya çıkmasına olanak sağladı (Aktaş, 2019a). Böylece uluslararası ticaret artarken Avrupa ülkelerinde kamulaştırma ve kamu harcamalarının artırılması gibi politikalar izlendi. Ayrıca araştırma ve eğitime büyük yatırımlar yapılarak refah devletinin gelişmesine olanak sağlanırken aynı zamanda bilimsel ve teknolojik gelişmelerin önü açıldı.

Ancak küresel ölçekte bakıldığında az sayıda ülkeyi kapsayan bu ciddi ekonomik büyüme ve refah düzeyinin artışına rağmen zengin ve fakir ülkeler arasında çok büyük uçurumlar gelişti. Kuzeyin sanayileşmiş ülkeleri ile "üçüncü dünya" ülkeleri olarak adlandırılan Güney ülkeleri arasındaki uçurum gittikçe büyüdü. Tabii her büyüme gibi bunun da sınırları vardı. Diğer yandan, sanayileşmiş ülkelerde en zengin hanelerin gelirleri ile en yoksul hanelerin gelirleri arasındaki uçurum da gittikçe büyüdü. Ayrıca sosyal ilerlemenin sınırlarında kalan göçmenler, etnik azınlıklar, küçük toprak sahibi köylüler ve işçiler bu gelişen zenginlik ve refahtan çok az pay alabiliyordu.

Ancak Batılı ekonomilerin altın çağlarını yaşadığı bu dönem 1970'lerin başından itibaren gelişen petrol krizleriyle kesildi. Ekonomik durgunluk ve işsizlik gelişmeye başladı. Elbette ekonomideki bu kırılmaların değişik sebepleri vardı. Birincisi Sanayi Devrimini müteakiben gelişen fordizme dayalı üretim sisteminin bozulmasıydı. Artık ücretler kardan daha hızlı yükselerek kurumsal ücretler ve borçlanma arttı ve yatırımlar düştü. Parasal kriz bu durumu daha da kötüleştirdi. 1970'li yıllarda ardı ardına gelişen dolar krizleri ve buna bağlı olarak gelişen 1973 ve 1979 petrol krizleri, sanayileşme sürecini büyük oranda olumsuz yönde etkiledi (Harvey, 1992). Amerikan ödemeler dengesi açığı, dolar ile altın arasındaki paritenin sona ermesine yol açarak bunun da uluslararası parasal düzensizlikle sonuçlanmasına neden oldu. Ayrıca petrol krizleri sanayileşmiş ülkelerin ticaret dengeleri üzerinde ağır bir yük oluşturdu, ulaşım ve enerji maliyetlerini artırdı ve büyüme tüm gelişmiş ülkelerde hızlı biçimde azalmaya başladı. Sanayileşmiş ülkelerdeki krizin en önemli sonuçlarından biri işsizlikteki artış oldu. 1975 yılında, çalışan nüfusun % 5'ini oluşturan işsizlik OECD ülkelerinde 15 milyona ulaşmıştı. 1992'ye gelindiğinde iş arayanların sayısı 30 milyonu aştı, bu rakam çalışan nüfusun % 8'ine tekabül ediyordu. Bu arada teknolojik gelişmelerle birlikte tarım gittikçe daha da modernleşirken tarımsal işgücü ve istihdamında da ciddi bir düşüş yaşandı. Fakat en çarpıcı gelişme sanayide vasıfsız işlerin azalmasında görüldü. Bunu, "üçüncü sanayi devrimi"nin bir parçası olarak sanayi sektörünün dönüşümü ile açıklayanlar oldu. Bu arada üçüncü sektörde sürekli ilerlemeler yaşandı. Hizmet sektörü 1950'de sanayileşmiş ülkelerdeki işlerin % 38'ini oluştururken 1980'lerde % 60'ı aşmaya başladı.

Ekonomik büyüme sayesinde sanayileşmiş ülkelerde ortalama satın alma gücü üç katına çıkarken buna paralel olarak bir tüketim toplumu oluşmaya başladı. Gelişen teknoloji insanların hayatını kolaylaştırdıkça boş zaman da artıyor, buna paralel olarak tüketim de çeşitlenip geliyordu. Bazı ürünler bu yeni yaşam tarzının sembolleri haline geldi. Arabalar, ev aletleri, televizyonlar, ardından hi-fi ürünlerinin dağıtımı ve nihayet internet, beraberinde toplumsal yapıda ciddi değişim ve dönüşümlerin ortaya çıkmasına neden oldu. Tabii bütün bu gelişmeler beraberinde artan bireycilik, artan israf ve sosyal dışlanmayı da artırdı. Ayrıca bu gelişmelere nüfusun kentleşmesi ve banliyölerin gelişimi de eşlik ediyordu. Ancak ekonomik krizle birlikte, Batılı ülkelerin nüfusunun önemli bir kısmı artık bu yeni yaşam tarzının dışında kalmaya başladı.

Bu arada 20. Yüzyılın ortalarında bilimsel ve teknik alanda devrim olarak nitelendirilen gelişmeler yaşandı. Bu devrim her şeyden önce nükleer alanla ilgiliydi. İlk atom bombası 1945'te Amerikalılar tarafından geliştirildi. Çok hızlı bir şekilde bu keşifler sivil alanda uygulama olanağı buldu. Sanayi Devrimi'nin başladığı İngiltere'de 1956'da ilk nükleer elektrik santrali hizmete girdi ve 1970'lerden itibaren birkaç sanayileşmiş ülke nükleer enerji üretiminde büyük ilerlemeler kaydettiler. Bu dönemde bilimsel gelişmeler önemli ilklerin ortaya çıkmasına olanak sağladı. Özellikle uzay alanında yaşanan ilerlemeler olağanüstü gelişmelerin ortaya çıkmasına olanak sağladı. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) 1957'de uzaya ilk uyduyu ve 1961'de ilk insanı gönderdi. Soğuk Savaş'ın sürdüğü bu yıllarda Amerikalıların 1969'da aya gönderdiği Neil Armstrong ayda yürüyen ilk insan oldu. Uzay alanındaki bilimsel gelişmeler devam ederken bu alandaki keşifler de devam etti. Soğuk Savaş'ın iki rakibi arasında rekabet sürerken bu rekabet güneş sistemi, uydular ve telekomünikasyon alanında ciddi ilerlemelerin yaşanmasına olanak sağladı. 1970'lerde SSCB bir yörünge istasyonu geliştirirken, Amerika Birleşik Devletleri uzay mekiğini çalışmalarını başlattı. Ardından Çin, Fransa, Hindistan ve Japonya gibi ülkeler de bu sürece dahil olarak uzay alanında önemli gelişmelerin yaşanmasına öncülük ettiler.

Elektronik alanında yaşanan gelişmeler yeni araçların yaratılmasına olanak sağladı. İkinci Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre önce geliştirilen televizyon ile ilgili ciddi ilerlemeler sağlandı. Ardından lazer ve bilgisayar teknolojileri gelişmeye başladı. O zamana kadar hesaplamaların yapılmasını mümkün kılan ve siparişleri iletebilen hafızalarla donatılan ilk bilgisayarlar ortaya çıktı. Bilgisayar ve buna bağlı olarak gelişen teknolojiler insan yaşamında görülmemiş devrimlerin önünü açtı. Bilgisayarlar özellikle internetle buluşunca beraberinde bilgi ve iletişimin köklü şekilde değişip dönüşmesini sağladı. Bu gelişmeler üçüncü sanayi devrimi olarak adlandırıldı.

3. DİJİTALLEŞME VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM

İnsan zihninde biriken bilginin, organize biçimde doğaya uyarlanması suretiyle geliştirilen teknoloji, sistematik veya bilimsel bilginin belli amaçlar için organize edilmiş ve birikmiş biçimi olarak görülmektedir. Toplumsal yapı içinde gelişen teknolojileri etkin bir şekilde kullanan toplumlar, süreci şekillendiren aktörler olarak gelişme ve refah düzeylerini arttırmaktadırlar. Teknolojinin işleyişi ve bu işleyişin evrensel bir hale gelmesi, hem teknik bir süreci hem de değişim mekanizmasının işleyişini kapsamaktadır. Dolayısıyla teknolojik gelişmeler zaman ve uzamdan soyutlanarak toplumdaki bağımsız bir şekilde ele alınamaz (Kara, 2017: 124). Nitekim avcı ve toplayıcı bir toplum olarak yaşamını sürdüren insanlık tarımı ve hayvanları evcilleştirmeyi keşfederek yerleşik hayata geçerken toplumsal yapı da tarım toplumuna dönüşmüştür. Sanayi Devrimi ile birlikte üretim artarken toplumsal yapı da endüstri toplumuna evrilmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi endüstri alanında yaşanan gelişmelerle birlikte bilgisayar ve bilgi iletişim araçları geliştirilmiş ve yeni bir toplumsal yapıya doğru evrilmiştir.

Kurzweil'in (2016: 65) de belirttiği gibi bilgisayar ve bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte bilgi daha yaygın ve daha etkin bir şekilde kullanılmaya başladı. Bilgisayarın icadı uygarlığın giderek daha karmaşık bilgi kümelerini saklamasının ve yönetmesinin yolunu açtı. Bu icat aynı zamanda insan-makine uygarlığının kontrol edebileceği bilgi karmaşıklığında hala sürmekte olan bir diğer ani yükselişi başlattı. İnternetin sunduğu kapsamlı bağlantı olanağı ise daha büyük karmaşıklığı yönetmeyi mümkün kılmaktadır. Ancak karmaşıklığın artması kendi içinde bu evrim süreçlerinin son hedefi ya da son ürünü değildir. Evrimin sonucunda mutlaka daha karmaşık yanıtlar değil daha iyi yanıtlar alınır. Daha iyi çözümün bazen daha basit olması da mümkündür (Kurzweil, 2016: 65-75).

Bilginin elde edilmesi, işlenmesi saklanması ve nakledilmesi günümüzde yeni teknolojiler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bilgi iletişim teknolojileri aracılığıyla devletler yeni teknolojiler bulma, geliştirme, uygulama, uyum sağlama gibi süreçlerden geçmektedir (Erkan, 1994: 92). Bilgi teknolojileri, bilgi üretimi ve bu üretilen bilgilerin kaydedilmesi, muhafaza edilmesi, gerekli olduğunda bunlara ulaşılabilmesi ve bunların istenen yerlere aktarılması gibi işlemlerin etkili ve

verimli bir biçimde gerçekleşmesini sağlayan teknolojileri içermektedir (Bensghir, 1996: 39; Nas, 2020).

Bu teknolojiler günümüzde yaygın bir şekilde gelişen dijitalleşmeyi de beraberinde getirdi. Firmaların iş süreçlerini, iş ortamlarını ve bu süreçlerdeki görev, yetki ve sorumluluklarını güncel teknolojilerden ve araçlardan yararlanarak analog ortamdaki dijital ortama aktarmaları ve daha fazla verim elde etmeleri dijitalleşme olarak adlandırılmaktadır. Dijitalleşme sayesinde verilerin kâğıt üzerine aktarılması ve önemli belgelerin evrak kayıt depolarında ve arşivlerde saklanması ciddi derece azalmış ve neredeyse her türlü veri dijital ortamlarda saklanabilir hale gelmiştir (Özdemir ve Kılınç, 2019: 2).

Bilgi teknolojilerinin kurumlara girmesi ve toplumsal yapı içinde yer edinmesi ile birlikte, paralel olarak yeni iş alanları ve istihdam olanakları da ortaya çıktı. Bu alanda istihdam edilmesi istenen personellerin genel olarak bilgi teknolojileri alanında uzmanlaşmış olması ve yönetsel açıdan da tatmin edici bir seviyeye ulaşmış olmaları (Bensghir, 1996: 264; Nas, 2020) beklenmektedir. Bu yeni teknolojilerin etkin bir şekilde kullanılabilmesi için de sürekli ortaya çıkan yeni araç ve programların kullanımının öğrenilmesi gerekmektedir. Bunun için de sürekli ve hayat boyu bir öğrenme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Artık üniversitelerde 3-4 yılda aldığımız öğrenim yeterli olmayacak ve yaşam boyu öğrenim gelecekte en önemli gereksinimlerden biri olacaktır (Yamaç, 2009).

Bilgi toplumu olarak adlandırılan bu yeni toplumsal yapıda yer alan bireyler, sanayi toplumlarındaki mekanik teknolojilerle elde edilen maddi üretimler yerine, bilgi üretimine daha fazla önem vermek durumunda kalmışlardır. Bu toplumda bireylerin sentez, tahlil, araştırma, yaratıcı düşünce, nesnellik, problem çözme ve karar verme gibi yetenekleri ve teknikleri önem kazanmaktadır. Ayrıca etkili iletişim ve konuşma, grup çalışması yapabilme, rapor yazma ve sunabilme gibi yetenekler de gelişmek durumundadır (Yücel, 1997: 27).

Bilgi toplumunda yaşanmakta olan dijital dönüşüm ve firmaların dijitalleşme süreci devam ederken, bu değişim farklı birimlerdeki iş yapma şekillerini de değiştirmiştir. Bu süreçte güncel büyük veri toplama altyapılarının ve veri bilimi platformlarının kullanılması, gelecekle ilgili gelişmeleri önceden tahmin etme ve bunları tanımlamayı önemli hale getirmiştir. Böylece geleceğe dair analiz yöntemlerinin uygulanması bu dönüşümün en önemli unsurları haline gelmiştir. Gerçekleştirilen bu analizler sayesinde firmalardaki satış, pazarlama, müşteri hizmetleri, insan kaynakları ve finansal birimlerdeki faaliyet ve süreçlerin geliştirilmesi ve daha verimli hale getirilmesi sağlanmaktadır. Dijital dönüşümün etkisiyle yenilikçi, kullanıcı/müşteri/vatandaş odaklı, düzenli ve verimli işlere odaklandıkları için verimleri artmakta, sistematik veri depolama ve analiz etme yöntemleri ile yapılan hatalar azalmakta ve kaliteli hizmet, müşteri/kullanıcı memnuniyetini arttırmaktadır (Özdemir ve Kılınç, 2019: 3).

Alman Hükümeti tarafından 2011 yılının Kasım ayında yayınlanan *2020 Yüksek Teknoloji Stratejileri* isimli makalede insanoğlunun yeni bir sanayi devrimine girdiği duyuruldu. Endüstri 4.0 ve/veya 4. Endüstri Devrimi olarak adlandırılan bu süreç; bilgi, mekanik ve elektrifikasyon üçlüsünün etkili ve verimli bir biçimde kullanımına dayanmaktadır. 2013 yılında Hannover’de düzenlenen endüstri fuarında Endüstri 4.0’ı tekrar gündeme getiren Alman Hükümeti bu kavramı yeni ulusal stratejisi olarak kabul ettiğini açıkladı. Bu stratejiye göre değişim, 6 alanda öncelikli olarak gerçekleşecekti. Bu alanlar; dijital ekonomi ve toplum, sürdürülebilir ekonomi ve enerji, inovatif çalışma ortamları, sağlıklı yaşam, akıllı hareketlilik ve sivil güvenlik olarak belirtildi. Endüstri 4.0’daki temel felsefe; hızlıca öğrenen, karşılık veren robotlar ve işbirlikçi robotlar sayesinde etkileşimli bir üretim süreci oluşturulmasıdır (Özdemir ve Kılınç, 2019: 4-5).

Birçok çağdaş otomasyon sistemini, veri alışverişlerini ve üretim teknolojilerini içeren kollektif bir terim olarak kullanılan Endüstri 4.0 genel olarak nesnelere interneti, internet hizmetleri ve siber-fiziksel sistemlerden oluşan bir değerler bütünü olarak görülmektedir. Aynı zamanda akıllı fabrika sisteminin oluşmasında da önemli rol oynayan bu yapının üretim ortamında her bir verinin

toplanmasına ve iyi bir şekilde izlenip analiz edilmesine olanak sağlayacağı için daha verimli iş modelleri ortaya çıkaracağı düşünülmektedir. Endüstri 4.0, teknolojilerin ve değer zinciri organizasyonları kavramlarının kolektif bir bütünüdür. Endüstri 4.0 ile modüler yapıllı akıllı fabrikalar kapsamında, fiziksel işlemleri siber-fiziksel sistemlerle izlemek, fiziksel dünyanın sanal bir kopyasını oluşturmak ve merkezi olmayan kararların verilmesi hedeflenmektedir. Nesnelerin interneti ile siber-fiziksel sistemler birbirleriyle ve insanlarla gerçek zamanlı olarak iletişime geçip işbirliği içinde çalışabilecek. Hizmetlerin interneti ile hem iç hem de çapraz örgütsel hizmetler sunulacak ve değer zincirinin kullanıcıları tarafından değerlendirilecektir (www.endustri40.com).

Japon Hükümeti de 2016 yılının Nisan ayında *5. Bilim ve Teknoloji Temel Planı*'nı duyururken plan ile Endüstri 4.0'daki mekanikleşme olgusuna karşılık "insan ve toplum" öğelerini öne çıkaran "Toplum 5.0" kavramını ileri sürdü. "Toplum 5.0", insanların toplumsal değişimindeki/evrimindeki 5. adım olarak görülmektedir. "Toplum 5.0" akıllanan cihazlar ve sensörler aracılığıyla üretilen verinin insanın ürettiği veri ile birleşimi sonucu, yapay zekanın çok daha başarılı uygulamaları ortaya koyabileceğini, toplumun da bu sayede daha akıllı bir topluma dönüşeceğini ifade etmektedir (Özdemir ve Kılınç, 2019: 5-6).

4. BİLGİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ

Teknolojik gelişmeler verilerin son derece hızlı bir biçimde işlenmesi, aktarılması ve muhafaza edilmesi gibi işlemlerin önemini artırmış, bu işlemler için bilgisayar sistemlerinin kullanılması zorunlu hale gelmiştir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi ve bütünlüğü, iş yaşamında köklü değişikliklere neden olurken, dönüşüme ayak uydurmakta yetersiz kalan sektör ya da işletmeler ya yok olmakta ya da farklı alanlarda faaliyet göstermek zorunda kalmaktadır. Karar alma, işlem kontrolü, problem çözme ve yeni hizmetler ortaya çıkarmada gereksinim duyulan bilgilerin üretilmesini sağlayan bilgi sistemleri bu işlemler için girdi, çıktı ve işlem aşamalarından yararlanılmasını sağlamaktadır. Bilgi sistemleri ayrıca yöneticilerin ya da personelin sorunlarının çözülmesinde, karmaşık bir yapıya sahip olan konuların belirlenmesinde, yeni ürünler oluşturulmasında katkı sağlayabilmektedir (Tahirov, 2009: 123).

Bilgisayarlar, bilgi sistemlerinin hızlı, doğru ve verimli bir biçimde kullanılmasını sağlamakta, bilginin hızlı bir biçimde elde edildiği günümüz şartlarında, teknolojilerde önemli bir rol üstlenmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde ortaya çıkan ilerleme ve hızlı gelişmeler, bilgilerin çeşitli unsurlar arasında paylaşılmasını ve kullanılmasını olanaklı hale getirmektedir. Bilgi ve iletişimle ilgili süreçlerde iş hayatının yeniliklerine ayak uyduran sektörlerde verimlilik konusunda önemli bir artış sağlanmakta, bu da küresel rekabeti direkt olarak etkilemektedir. İletişim teknolojileri aynı zamanda işletmelere ve devletlere, bilgi erişimi ya da pazar bulma, pazara açılma gibi alanlarda ciddi fırsatlar yaratmaktadır. Çünkü iletişim teknolojileri, bilgi işlenmesi için gerekli olan bütün teknolojiler ile iletişim alanındaki teknolojilerini kapsamaktadır. Bireyler ve toplumsal yapıda iletişim teknolojisinin gelişmesi; telekomünikasyon, enformasyon, iletişim, telekonferans sistemleri, yayım ve basımla ilgili tüm teknolojileri de içermektedir. Bu alanda gerçekleştirilen yatırımların miktarı her geçen gün artmakta olup ülkelerin bu işten ciddi bir kâr payı elde etmelerini sağlamaktadır (Tahirov, 2009: 129).

Teknolojiyle ilgili gelişmelerin etkileri sonucunda ekonomik alanda küresel önem taşıyan değişiklikler olanaklı hale gelmiştir. Ancak ortaya çıkan değişiklikler yalnızca gelişmiş ekonomik yapıya sahip olan ülkelerde etkili şekilde değerlendirilebilmiştir. Gelişme sürecindeki ekonomik yapılarda ise yapısal birtakım sorunlar meydana gelmiştir. Gelişmişlik düzeyindeki farklılıklar nedeniyle küreselleşme sürecinde devletten devlete değişiklik gösteren sorunlar da ortaya çıkmıştır (Balkanlı, 2002: 24).

Dünya genelinde gün geçtikçe artış gösteren bilgiyi üretme, saklama, paylaşma ve erişim sağlama gibi talepler doğrultusunda ortaya çıkan internet, dünyayı sarıp sarmalayan ve birbirine bağlayan bir ağ haline gelmiştir. Güncel yaşamda ya da özel olarak istenen her bilgiye rahatlıkla ulaşılmasını sağlayan internet, toplumsal yapının da büyük oranda değişmesine neden olmuştur. Yerel, ulusal

yahut küresel ekonomileri doğrudan etkileyen internet, bu ekonomilerde yapısal değişiklikler oluşmasına da yol açmıştır. Bu bakımdan yeni teknolojilerden internet, çok önemli bir yere sahip olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde yaşamlarını sürdüren bireyler ve toplumlar, gelişmiş ülkelerdeki gelişmeleri internet aracılığıyla takip edebilmektedir. Bu bakımdan bilgi sistemlerinde de internet olmazsa olmaz bir unsur haline almıştır (Yılmaz ve Horzum, 2005: 111).

Bilgi sistemlerinde ortaya çıkan gelişmeler, dünya genelinde ekonomik büyümeye doğrudan katkı sağlayan bir hal almıştır. Bunda internet kullanımının ve gelişiminin de önemli bir payı bulunmaktadır. Bilgi sistemleri kullanımı sayesinde erişim sağlanabilen “ağ” etkisi, hem ekonomi hem de dış ticarete, yani küreselleşme ile doğrudan etkisi bulunan yapıların önemini de ortaya koymaktadır. Bilgi sistemleri ve internetin yayılması, mobil iletişim ve teknolojik ilerlemelerin, ticaret alanındaki gelişmelerin de hız kazanmasını sağlamaktadır. Bu alanlarda ortaya çıkan gelişmeler, rekabeti sağlayan dinamiklerin de artmasına yol açmaktadır (Uçkan, 2006: 29).

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinin büyük bir hızla gelişmesi ve bilginin öneminin artması üretimin yanısıra rekabeti de büyük ölçüde arttırmıştır. Bilgi sistemleri ve bilgi ekonomisi ile bağlantılı olarak ekonomik faaliyetlerin önemli bir kısmı da günümüzde internet aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Mal, hizmet ve ürün alım-satımı, ihale, nakit aktarımı gibi ekonomik faaliyetler ve işlemler, yeni teknolojiler vasıtasıyla internet üzerinden gerçekleştirilebilmektedir (Gürdal, 2004: 54). Ayrıca bilginin gittikçe belirleyici olduğu ürün ve hizmetler de gittikçe artmaktadır. Bütün bu gelişmeler beraberinde ekonomik yapıyı da değiştirmekte ve bu alan yeni kavramların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

5. BİLGİ EKONOMİSİ

Sanayi toplumunun ortaya çıkardığı ekonomi; para ekonomisi ve kapitalizm olarak adlandırılmaktadır. Kapitalizmde para ekonominin bütün süreçlerini belirleyen en önemli unsur olarak kabul edilmektedir. Para her ne kadar sanayi toplumundan önceki dönemlerde de kullanılmış olsa da, para ekonomisinden önceki dönemlerdeki kullanımı göreceli de olsa sınırlıydı. Paranın kapitalizmdeki gibi herşeyi satın alabilme kuvveti ve etkisi yoktu. Örneğin feodal toplumda para kullanılmakla birlikte feodal bir beye bağlı olan insanlara çok fazla para ödeseniz bile feodal bey müsaade etmediği sürece parayla istediğiniz şeyleri yaptırmanız mümkün değildi. Oysa para ekonomisi veya kapitalist toplumda parayla bütün, ham madde, emek, mal ve hizmetleri satın almak mümkündür.

Ancak teknolojik gelişmeler ve dijital dönüşüm birçok iş alanını etkiledi ve iş hayatında yeni ürünler ve anlayışların ortaya çıkmasına öncülük etti. Sosyal, ekonomik ve teknolojik yapısal değişiklikler hayatımıza son 50 yıldır yavaş yavaş eklenerek (Yamaç, 2009) özellikle ekonomik alanda birçok parametreyi değiştirdi. Dijital dönüşüm ile birlikte ticaret dünyası büyük bir evrim geçirdi. Dijitalleşme ile birlikte profesyonel olarak yapılan bir çok meslek değişti ve yeni meslekler ortaya çıktı. Geleneksel satış ve pazarlama yöntemlerinin yanı sıra dijital pazarlama stratejileri de önem kazanmaya başladı. Şirketler hızlı ve sürekli bir şekilde e-ticaret yatırımlarını arttırdı. Bazıları ekonomide yaşanan bu değişimi dijital ekonomi olarak tanımladı. Dijital ekonomi yoğun ölçekli sanayi ve ticaret şirketleri, inovatif StartUp’lar ve geniş yelpazeli bir bilgi ve iletişim teknolojileri endüstrisi ile karakterize edilmektedir. Ancak yalnızca şirketler değil, bireyler de e-ticaret ile yakından ilgileniyor. Özellikle de dropshipping yöntemi ile bireyler maliyetsiz e-ticaret yapabileme imkânı buluyor. Bu durum insanların e-ticarete yönelmesini sağlıyor ve e-ticaretin daha fazla ilgi toplamasına neden oluyor (Erdör, 2018).

Teknolojik yeniliklerin kimi şirketlere önemli ekonomik getiri yaratabildiği alanlardan biri internet uygulamalarıdır. İnternet üzerinden oluşan artı değerler Manuel Castells’e (2005) göre dört basamakta yaratılır. Birincisi internet alt yapısı sağlayan şirketler, yani telekomünikasyon şirketleri, ikincisi bu şirketlere donanım üretenler, üçüncüsü internet üzerinde herhangi bir şey üretmeyen pazarlamayan ancak bedava sundukları internet sayfalarına aldıkları reklamlardan para kazananlar, dördüncüsü ise internet üzerinden ticaret yapanlardır.

We Are Social ve *Hootsuite*'in birlikte yayınladığı 2019 Dünya İnternet Kullanım İstatistikleri ve Sosyal Medya İstatistikleri 4.38 milyar internet kullanıcısı olduğunu göstermektedir. Bu 2019'da 7.676.000 olan dünya nüfusunun % 56'sına tekabül etmektedir. Bu rakam 2018 yılında 4.02 idi. Aynı istatistikler 2019 yılında 3.48 milyar sosyal medya kullanıcısı olduğunu göstermektedir. Buda dünya nüfusunun % 45'inin sosyal medyayı kullandığını göstermektedir. Bu oran geçtiğimiz yıla göre % 3 oranında büyüdü. 2019 yılında mobil kullanıcı sayısı ise 5.11 milyar olarak kayıtlara geçti. Bu da geçtiğimiz yıl dünya nüfusunun % 67'sinin mobil kullanıcısı olduğunu göstermektedir. Ayrıca 3.25 milyar mobil kullanıcı aynı zamanda sosyal medya kullanıcısı olarak kaydedildi. Bu da, dünya nüfusunun % 42'sine tekabül etmektedir (Albayrak, 2019). Bu gelişmeler bilgi iletişim teknolojileri ve e ticaretin devasa bir şekilde büyümekte olduğunu ve bilgi iletişim teknolojilerinin ekonomik hayatta sürekli artan etkisini göstermektedir.

Bu süreçte bilgi iletişim teknolojileri üzerinden yapılan e-ticaretin yanısıra bizzat bilgi iletişim teknolojileri ile ilgili ürün, mal ve hizmetlerin çok büyük oranda artmasıyla bu süreci bilgi ekonomisi şeklinde tanımlayanlar da oldu. Bazı yazarlar ise bilgi iletişim teknolojilerinin piyasada artan etkisini bilgiye dayalı ekonomi biçiminde tanımlamaktalar. Bu ekonomik yapının gelişmekte olduğu toplumsal yapıyı post kapitalist toplum olarak tanımlayan Drucker (2015) ekonominin kapitalist yapısının hala devam ettiğini ancak günümüzdeki kapitalizmin artık farklı bir kapitalizm olduğunu belirtmektedir. Daha 1962 yılında bilginin üretimi ve yayılımını ölçen bir çalışma yayınlayan Avusturyalı ekonomist Fritz Machlup ise "bilgi ekonomisi" kavramını kullanarak bu kavramı literatüre kazandırmıştır. Bilgi temelli ekonomi ile ilgili çalışmalar son yıllarda artarak bu konudaki hatırı sayılır bir literatür oluşmuştur. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak 1990'lı yılların sonlarında "yeni ekonomi" kavramı da yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. Dunning (2000) ve Cooke vd., (2007) tarafından yapılan çalışmalarda bu konular ele alınmıştır (Işık ve Kılınç, 2013: 21-54). Bouchez (2014;2015) gelişmekte olan bu yeni ekonomiyi bilişsel kapitalizm olarak tanımlarken bunu dijital ekonomi olarak tanımlayanlar da var. Bazı yazarlar ise yeni ekonomi kavramının kapsamının çok geniş olması ve isteyenin istediği anlamı yükleyebilme ihtimalinden dolayı bu kavram yerine; tekonomi, e-ekonomi veya dijital ekonomi kavramlarının kullanılmasını önermektedirler (Bayraç, 2003).

Bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte gelişen iletişim aygıtları ve bunların kullanımlarında ortaya çıkan farklılıklar dışında aslında dünyada temelde pek birşeyin değişmediğini belirten Kumar (1999) da hala yüzyıl öncesinin ideolojisinin devam ettiğini savunmaktadır. Kumar yüzyıl öncesinin ideolojisi derken kapitalizmi kastetmektedir. Böyle düşünenler genel olarak bilgi ekonomisini kapitalizmin bir parçası veya devam şeklinde değerlendirmekteler.

Manuel Castells (2005) ise kapitalizmin yapısının değişmekte olduğunu belirtmektedir. Yönetimin esnekleşmesi, adem-i merkeziyetçilik, şirketlerin hem kendi içlerinde hem de başka şirketlerle ilişkilerinde ağlar oluşturması, işçi hareketlerinin nüfusundaki düşüşle birlikte sermayenin emek karşısında hatırı sayılır ölçüde güçlenmesi, kadınların daha fazla, genelde ayırımcı koşullarla ücretli işgücüne dahil edilmesi, devletin refah devletini silmek için seçici bir tavırla müdahalede bulunmasının bunlar arasında yer aldığını belirtmektedir (Yamaç, 2009).

Genel olarak bilgi iletişim teknolojilerinin giderek piyasada, üretimde ve toplumsal hayatta daha fazla etkili olduğu, ancak hala kapitalist ve para ekonomisi olarak adlandırılan ekonomik yapının devam ettiğini savunanların yanısıra bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan değişim ve dönüşümle birlikte ekonominin temelden değişmeye başladığını savunanlar da bulunmaktadır. Paul Kennedy teknolojik gelişmelerin kalkınma yolundaki ülkelerde ekonominin temellerinin sarsılmasına yol açtığını belirtmektedir (Aktaran Yamaç, 2009).

Bilgisayarlar ve programlar, akıllı telefonlar ve ürünleri, video oyunları, medya ve iletişim ağları gibi sektörlerde yaşanan büyümeyi bilgi ekonomisindeki ürünlere örnek olarak gösterenler de bulunmaktadır. Burada bilgi ekonomisi genel olarak üretimin bilgi ile organize olduğu ekonomi şeklinde ifade edilmektedir. Oysa bilgi ekonomisi aslında bundan çok daha fazlasını ifade

etmektedir. Bilgi ekonomisi, mal ve hizmet üretiminin öncelikle bilgi yoğun faaliyetlere dayandığı bir ekonomiyi ifade etmekle birlikte bununla sınırlı değildir. Bilgi ekonomisinde, ekonomik büyümenin ve istihdamın çok büyük ve belirleyici kısmı bilgi yoğun faaliyetlerin sonucu olarak gerçekleşir ancak daha da önemlisi bilgi ekonomisinde bilgi paranın yerini alır. Yani burada belirleyici olan artık para ekonomisi ve kapitalizmden farklı bir ekonominin ortaya çıkmasıdır. Bilgi ekonomisinde artık para yerine ekonomiyi belirleyen bizzat bilginin kendisidir. Para ekonomisinde parayla satın almak durumunda olduğunuz bir çok şeyi bilgi ekonomisinde artık sadece bilgiyle ortaya çıkarabilmek mümkün hale gelir. Burada bilgi ekonomisi kapitalizm ve para ekonomisinden farklı bir ekonomik boyutu ifade etmektedir.

Örneğin genel olarak bilgisayar kullananların büyük bir kısmı Microsoft gibi büyük bir şirketin sunduğu işletim sistemi ve programları parayla alıp kullanabilirken, bazı gönüllü bilgisayar uzmanlarının kurmuş olduğu Linux'u ücretsiz olarak kullanabilmektedirler. Artık paranın ekonomiyi belirleyemediği onun yerine bilginin belirleyici olduğu bu tür örneklerin gelişip hayatın bir çok alanında etkin olacağı bir ekonomi modeli büyük bir olasılık gibi görünmektedir. Ayrıca günümüzde geliştirilmekte olan üç boyutlu yazıcıların da bu sürece katkı sağlayacağı tahmin edilmektedir. Üç boyutlu yazıcıların önümüzdeki yıllarda kullanılmaya başlanmasıyla mevcut üretim biçiminin önemli oranda değişeceği ve böylece paranın artık herşeyi satın alamayacağı ve ekonomideki belirleyici etkisini kaybettiği, onun yerine bilginin belirleyici olacağı bir ekonomik ve toplumsal yapının gelişmesi beklenmektedir.

Gelişmekte olan bilgi ekonomisi istihdam, iş güvenliği ve ücret eşitsizliği gibi alanlarda bir takım sorunları da beraberinde getirmektedir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'ndeki çok sayıda işçinin becerileri ile bilgi ekonomisinde başarı için gerekli beceriler arasında önemli uyumsuzluklar yaşanmaktadır. Becerilerdeki bu farklılıklar, ABD iş piyasasında artan ücret eşitsizliğinin büyümesine katkı sunmaktadır. Çünkü düşük vasıflı işgücüne olan talep, yüksek vasıflı işgücüne olan taleple karşılaştırıldığında bu oranın çok daha düşük olduğu görülmektedir. Düşük talep, ücretlerin durgunlaşması veya düşmesi anlamına gelmektedir. İşverenler vasıflı işçilerin yetersiz arzı için rekabet ederken bu durum ücretlerin artmasına yol açmaktadır. Bilgi ekonomisi, firmaların ve çalışanların sürekli olarak mevcut becerilerin güncellenmesini ve yeni beceriler öğrenilmesini gerektirmektedir. Bunun yapılmaması iş güvenliğini ve firmaların hayatta kalmasını riske atabilmektedir. Teknoloji ve yenilikteki artışlar üretkenliği artırmaya devam edebilmesine rağmen daha az işçi gerektirmekte ve daha az istihdama yol açmaktadır.

Gün geçtikçe büyük bir hızla gelişen ve hayatın hemen hemen bütün alanlarını tahakküm altına alan internet, bilgi iletişim teknolojileri ve ağlar bir yandan insanlara büyük iletişim olanakları sağlarken, diğer yandan hayatları birbirine bağlayarak kapsamlı bir şekilde tahakküm altına almaktadır. Bauman'a (2016: 80-81) göre; "Yeni küresel hareket özgürlüğünün en kayda değer sonuçlarından biri, toplumsal meseleleri etkili kollektif eyleme dökmek için giderek güçleşmesi, belkide tümünden imkansız hale gelmesidir. Her tahakküm esasen benzer bir strateji izlenerek kurulur; bu strateji, tahakküm altına alınan tarafın karar alma özgürlüğüne mümkün olan en katı sınırlamaları dayatırken, tahakküm kuran tarafa olabildiğince geniş bir hareket alanı ve büyük bir manevra özgürlüğü bırakmaktadır. Bu strateji bir zamanlar devletlerin hükümetleri tarafından başarıyla uygulanıyordu; ne var ki şimdi o devletler kendilerini tahakküm alınanlar tarafında buldular. Artık şaşkınlığın ve belirsizliğin ana kaynağı, "piyasalar"ın, en başta da dünya finans piyasalarının hareketleridir. Bu yüzden, yurt temelli "zayıf devletler"in yerine bir tür küresel yasama ve denetleme gücünün geçmesinin "dünya pisayaları"nın zararına olacağını kestirmek zor değildir. Ve dolayısıyla, karşıt amaçlar ve yönünde hareket etmekten ve birbirleriyle savaşmaktan uzak olan politik parçalanma ile ekonomik küreselleşmenin yakın müttefikler ve dava arkadaşları olduğundan şüphelenmek doğaldır."

Çağın belirleyici özelliği kabul edilen teknoloji, yaşanan süreci, kapitalizm ile kurduğu güçlü ittifakta temellendirmektedir. Bu süreçte kapitalist sistemin yararlı çıktığı açıktır. Çünkü kar, kendi biricik başarı kriterini bilginin, enformasyonun ve iktidarın üretim aracı haline gelen bir teknoloji

ile paylaşarak, doğrudan doğruya haklılaştırır. Böylece postmodern toplumlarda iktidarı güvence altına alan üretim araçları endüstriyel olmaktan çok informasyondur. (Grant, 2006:17-30'den Aktaran Yamaç, 2009).

6. BİLGİ TOPLUMU

Bilimsel ve teknolojik alanda yaşanan gelişmeler ve değişimler günlük hayatta kullanılan araç gereçleri değiştirirken aynı zamanda toplumsal yapıda, üretim biçimleri ve ilişkilerinde ciddi değişimlerin yaşanmasına neden oldu. Özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler yaşadığımız çağa damgasını vurarak bu döneme ve topluma kendi adının verilmesini sağladı (Aktaş vd., 2018). Daha 20. Yüzyılın başında Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde sanayi uygarlığının çökmekte olduğunu ileri süren Ananda Coomaraswamy sanayi toplumunun artık geride kaldığını belirterek "endüstri sonrası" döneme girildiğini (Aktaş, 2019) ileri sürdü. İkinci dünya savaşının hemen ertesinde ise yukarıda sözünü ettiğimiz bilimsel ve teknolojik gelişmeler yaşanırken, 1947'de Amerikalı filozof ve matematikçi Norbert Wiener cybernetic ve toplum arasındaki ilişki üzerinde yazdığı kitapta "iletişim toplumu" (Breton, 2005: 45) kavramını kullanarak günümüzdeki bilgi toplumunun oluşumu ile ilgili köklü bir değişimden söz etmeye başladı (Aktaş, 2019).

"Kapitalizm Ötesi" veya "Sanayi Sonrası Toplum" ile ilgili yürütülen tartışmalarda sıklıkla referans verilen yazarlardan biri Daniel Bell'dir. Bell, sanayi toplumunu müteakiben bir "Sanayi Sonrası Toplum"un oluşmakta olduğunu yazarak bu alandaki kavramsal gelişime katkı sağlamıştır. Toffler ise bu gelişmeyi "üçüncü dalga" ile ifade etmektedir. Daniel Bell'in sanayi sonrası toplum ifadesi, iletişim teknolojilerinin, özellikle de mobil iletişim teknolojilerinin, hızlı bir şekilde yayılması ile birlikte hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yeni bir takım toplumsal dinamiklerin ortaya çıkışını anlatmak için kullanılmıştır. Bu yeni dinamiklerin oluşturduğu yeni paradigmayı kapsamlı bir şekilde ele alan Manuel Castells ise Bell'den farklı olarak toplumsal dinamiklerin enformasyonun aktarımı ile geliştiği görüşünü ileri sürmüştür. Fakat olayın bağlantısal yönünü öne çıkaran Manuel Castells, "enformasyonel toplum" ve "ağ toplumu" kavramlarını (Doğan, 2011) kullanarak bu alandaki kavramsal boyutun zenginleşmesine katkı sağlamıştır.

Sanayi toplumunun içinden filizlenen bilgi toplumunu, işgücü ve makinenin yerine bilginin tercih edildiği, fikirlerin, yeniliklerin ve kavramların çeşitlendiği, post-modern bir toplum yapısına evrimleşme süreci olarak (Yazıcı ve Karlı, 2016: 21) tanımlayanlar bulunmaktadır. Günümüzde tabiri caizse moda bir kavram haline gelmiş olan bilgi toplumu aynı zamanda bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygın bir şekilde kullanıldığı, ekonomide katma değeri yüksek ürünlerin ortaya çıktığı, her türlü bilgiyi üreten, bilgi ağlarına bağlanan, hazır bilgilere erişen, erişilmiş bilgileri kolaylıkla alıp ayıklayabilen, saklayabilen, yayabilen ve bu bilgileri her sektörde kullanabilen toplum olarak da tanımlanmaktadır (Aktaş, 2019).

Bilgi toplumunda insan faktörü ile bilgilerin niteliğinin önemli olduğu hatırlanmalıdır. Bilgi toplumu her çeşit bilginin üretildiği, var olan bilgilere erişim sağlayan ve erişilen bu bilgileri dağıtabilen, bilgi ağları ile şekillenen, hemen hemen her sektörde bilginin kullanıma uygun olduğu bir toplum yapısı (Kesici, 1993: 62) şeklinde de tanımlanmaktadır.

Bazıları bilgi toplumunu kapitalist toplumun devamı olarak ele alırken bazı yazarlar ise bilgi toplumunu kapitalist toplumdaki farklı bir toplumsal yapı olarak ele almaktadırlar. Bilgi toplumunda bilgi, sanayi toplumundan çok daha fazla önem verilen, belirleyici kaynak olarak öne çıkmaktadır. Sanayi toplumunda üretim faktörleri genel olarak emek, sermaye, toprak ve teknoloji gibi faktörlerle ilişkili olarak ele alınırken, bilgi toplumunda bilgi önemli bir üretim faktörü haline gelir (Kutlu ve Tosunoğlu, 2013). Yani bilgi toplumunda hakim olan ekonomik yapı bilgi ekonomisidir. Dolayısıyla yukarıda anlatılanlardan hareketle yapabileceğimiz bir tanım bütün bu bilgi ve teknolojinin öneminin ve etkisinin artmasının yanısıra ayrıca bilginin paranın yerini alarak temel belirleyici olduğu bir toplum yapısını kapsamaktadır.

Bilgi toplumunun gelişmesi ile birlikte, toplumsal zenginliğin temel unsuru olarak insan faktörü daha da öne çıkmıştır. Bilginin temel üretim unsuru haline geldiği bu yeni toplumsal yapıda verimlilik artarken maliyetlerde de geçmişe göre azalma kaydedilmiştir. Teknolojik gelişmeler bilgi ve bilişim teknolojilerinin dünya genelinde yayılmalarını hızlandırmış, internet üzerinden e-ticaret ve iletişim gücüne sahip olmak temel amaçlardan biri haline gelmiş ve birçok ülke tarafından da kullanılmaya başlanmıştır. Bilgi toplumunun gelişimi sonucunda üreticiler, tüketiciler, aracılar, firmalar ve devletler gibi bileşenlerin her biri kendi açısından bu yeni düzende çeşitli yararlar sağlamışlardır.

Küreselleşme sürecinde uluslararasılaşan ve ülkelerin ekonomik faaliyetlerini doğrudan etkileyen rekabet de bilgi toplumu ile birlikte daha da gelişmiştir. Rekabet gücünün gelişebilmesi ve sürdürülebilir hale gelebilmesi ülkelerin gelişmişlik ve kalkınma düzeylerine de doğrudan etki etmektedir. Bilgi toplumu, sanayi toplumunda hakim olan standartlaşma, kitleselleşme ve merkezileşme gibi anlayışlar yerine bireyselleşme, merkezden çıkma veya adem-i merkezi ve yerel kültürlerle önem veren yeni bir anlayış gelişmektedir (Bozkurt, 1997: 199). Ancak bilgi toplumu teriminin aslında egemen kapitalist sistem tarafından küresel ekonomik sistemin meşrulaştırılmasının aracı olarak kullanıldığını belirten Mattelart (2004) bilgi toplumu teriminin küreselleşmenin bir logosu gibi benimsetildiğini savunmaktadır.

6.1 Bilgi Toplumunun Özellikleri

Bilgisayar ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte dünyanın iletişim ağlarıyla örülerek mesafeleri ortadan kalkması ve yaklaşması beraberinde insanların bilgi edinme ve iletişim kurma biçimlerini de değiştirdi. Enformasyon, bilgi ve iletişim teknolojilerinin belirleyiciliği, bu yaklaşım içerisinde şekillenmekte olan yeni toplumsal yapının göstergelerini de belirlemektedir. Toplumsal yapıda önemli değişikliklere yol açan ve önemli etkiler bırakan tarım ve sanayi devrimleri gibi bilgi devrimi de toplumsal yapıda ciddi değişikliklerin ortaya çıkmasına neden oldu. Ancak her bir coğrafyada farklı özelliklere sahip olan bilgi toplumu ile sanayi toplumu arasında bir takım farklılıklar bulunmaktadır. Bilgi toplumunun temel özellikleri genel olarak şu şekilde sıralanabilir (Arklan ve Taşdemir, 2008: 72):

- ✓ Bilgi, bilgi toplumunun en temel ve en önemli kaynağıdır.
- ✓ Bilgi toplumu içinde toplumsal yaşamın en önemli özellikleri hızlı değişim, hızlı gelişme ve hızlı bilgi artışıdır.
- ✓ Bilgi toplumu ile birlikte ortaya bilgi üretimi, depolama ve pazarlama gibi istihdam alanları ortaya çıkmıştır.
- ✓ Bilgi çalışanlarının etkisi iş alanında gittikçe baskın hale gelmektedir.
- ✓ Bilgi birikiminin oldukça hızlı bir gelişme göstermesi sonucunda bilgide seçiciliğin ortaya çıkacağı öngörülmektedir.
- ✓ Teknolojik alanda meydana gelen gelişim ve ilerlemeler, bireylerin yaşadıkları yerle daha fazla ilgilenmelerini sağlamaktadır.
- ✓ Bilgi toplumunda siyaset, büyük oranda bilgi temelli olarak gelişme göstermektedir.
- ✓ Eğitim ve öğretim alanlarında sürekliliğin yerleşik hale gelmekte olduğu görülmekte ve aktif öğrenme gereksiniminin yaşam boyu devam edeceği tahmin edilmektedir.
- ✓ Eğitim ve öğretim sürecinde bilginin ve öğrenmenin öğrenilmesinin de öğrenimin en önemli amaçları haline geleceği öngörülmektedir.
- ✓ Kişisel ve toplumsal alanlarda ve iş yaşamında monotonluk ve tekdüzeliğin önemsiz hale geleceği ve bunların hali hazırda bulunduğu yerlerde de hoş görülmeceği öngörülmektedir.

- ✓ Yeni bilgilerin öğrenilmesi ve uygulanması, yeni projelerin üretilmesi ve geliştirilmesinin, çalışan bireyler arasında daha önemli hale geleceği ve diplomaların eski öneminin kalmayacağı tahmin edilmektedir.
- ✓ İnsan unsurunun her türlü etkinlik için günümüzden çok daha önemli bir hale geleceği öngörülmektedir.
- ✓ Yayın olanakları, son teknoloji ile donatılmış bilgisayarlar, teknolojik ilerlemeler yeni sistemlerin oluşturulmasına zemin hazırlayacak ve bilgi birikimi oldukça hızlı bir artış gösterecektir. Bu artış sonucunda bilginin saklanması ve ihtiyaç halinde bu bilgilere ulaşılması önemli bir alan haline gelecektir.
- ✓ Gün geçtikçe daha da gelişen ve daha işlevli hale gelen bilgisayarlar, farklı ve çeşitli yayın imkânları, haberleşme ve bilgi iletişimini çok daha kolay bir hale getirecek, dünya bu anlamda daha da küçülecektir (Nas, 2020).

Bu özelliklere bakıldığında, toplumun hemen hemen her alanında bilgi ve bilgi iletişimlerinin önem kazanacağı görülmektedir. Bilgi toplumunun en çarpıcı özelliklerinden biri bilgi üretimindeki hızlanma, değişim ve gelişim olarak görülmektedir. Bu değişim ve gelişimler hem iş hayatını hem de sosyal hayatı doğrudan etkilemektedir. Yine ekonomi, siyaset, yönetsel ve diğer alanlarda da bilginin en önemli faktör haline gelmesi beklenmektedir. Kısacası bilgi toplumuyla birlikte insan ve bilgi üretimi gittikçe daha da değer kazanmaktadır.

Bilgi artışının hızlı bir biçimde gerçekleşmesi, hem bireysel hem de toplumsal alanda çeşitli süreçlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bunun sonucunda ise çoğu zaman bir konu ile ilgili mevcut bilgiler yetersiz kalmaktadır. Bilgi toplumunda en önemli özelliklerden bir tanesi bilgi üreticileri ve bilgi çalışanlarının gittikçe artmasıdır. Bilgi toplumunda bilgi geçmişe göre çok daha belirleyici bir güçtür ve bu bağlamda bilgi odaklı çalışma alanları da gün geçtikçe artmaktadır (Fındıkçı, 1996: 7; Nas, 2020).

7. SONUÇ

Bilgisayar ve bilgi iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle sanayi toplumunun içinden doğan bilgi toplumunun da en belirgin araçları bilgisayarlar, yapay zeka, internet, akıllı telefonlar ve benzeri iletişim araçlarıdır. Bu süreçte bilginin üretiminin ve kullanımının artması birey, devlet ve toplum yapısında köklü değişikliklere yol açtı. Bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin mesafeleri ortadan kaldırması veya yakınlaştırmasıyla beraber toplum içinde bireylerin çalışma, iletişim kurma ve bilgiye ulaşma biçimleri büyük ölçüde değişmeye başladı. Sanayi toplumunda en temel üretim faktörleri fiziksel emek ve fiziksel sermaye iken bilgi toplumuyla birlikte bu temel faktörler değişti. Bilgi temel üretim faktörü olarak öne çıkmaya başladı.

Küresel ölçekte yaşanan değişim ve dönüşüm insanların aile yaşamından sosyal ilişkilerine kadar yaşamlarının bütün alanlarında da köklü değişikliklere neden oldu. Sanayi toplumunda fabrikalara bağlı olarak gelişen üretim bilgi toplumunda veri bankaları, bilgi ağları ve iletişim araçlarına bağlı olarak gelişmeye başladı.

Sanayi toplumu ile gelişen ve en büyük kitlelerini oluşturan mavi yakalı işçilerin sayısı önemli oranda azalırken, işçilerin ev-işyeri ve sendikaları arasındaki sirkülasyonunda ve bunların anlam ve öneminde de büyük değişiklikler ortaya çıktı. Gittikçe sayısı azalan mavi yakalı işçilerin sendikal faaliyet ve etkinlikleri de çok büyük oranda zayıflarken, siyaset ve yönetsel yapılar üzerindeki etkileri de azaldı. Artık sosyal medya ve sanal iletişimin gelişmesiyle iletişimden çalışma biçimlerine kadar günlük yaşamda ciddi değişiklikler ortaya çıktı. Böylece sanayi toplumunun ortaya çıkardığı sınıflı toplum yapısı da değişmeye başladı. Toplum yavaş yavaş bilenlerle bilmeyenler, iyi eğitimliler ve eğitimsizler gibi bir ayrışmaya doğru yöneldi. Sanayi çağı sınıflı bir toplum ortaya çıkarırken, bilgi çağı çok merkezli veya adem-i merkezi ve fonksiyonel bir toplumu geliştirmeye başladı. Sanayi toplumunda hak talepleri işçi hareketleriyle orta çıkarken bilgi toplumunda sivil ve spontane hareketler önem kazanmaya başladı. Toplumda gittikçe daha da

atomize olan insanlarda bireysellik ve yabancılaşma daha da artarak emekçilerin siyasal ve kültürel yapılar üzerindeki etkilerini kırmaya başladı.

Bilgi toplumu eğitim, bilim, kültür ve iletişimi içeren çok kapsamlı bir dönüşüm yarattı. Bilgi iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve toplumların bilgi toplumuna dönüşmesi bu yapının eşit ve adil olduğu anlamına gelmiyor. Bilgi temel bir insan hakkıdır ancak bilginin bizzatı güç olması ve bu gücün öneminin her geçen gün daha da artması ona sahip olanlarla olmayanlar arasındaki eşitsizlikleri de büyütüyor. Dolayısıyla bilgi toplumunda sosyal ve ekonomik eşitsizlikler teknolojik sistemlerin kör noktası olmaya devam ediyor. Bilgi iletişim teknolojilerinin kullanımında hakim olan hegemonik kültürler gittikçe daha da gelişiyor ve gittikçe, açıkça demokratik yapılardan daha uzaklaşarak hegemonik etkiler gösteriyor. Ancak herşeye rağmen BİT'lerin toplumsal etkilerini görmezden gelmek bu eşitsizliklerden çok daha fazla olumsuz etkilenmek anlamına geliyor. Önceden belirlenmiş bilgi otoyollarının hegemonik yapılarını kırarak bilgi dolaşımını genişletmek, özgürleştirmek ve demokratikleştirmek için en son teknolojilerden yararlanmak gerekiyor. Bu da sürekli gelişmeyi ve hayat boyu öğrenimi gerektiriyor. Sanayi devrimini müteakiben gelişen süreli eğitim ve öğretim bilgi toplumunda artık yerini hayat boyu öğrenime bırakmış durumdadır. Yine sanayi toplumunda önemli olan uzmanlaşma ise bilgi toplumunda yerini matematik ve teknoloji odaklı disiplinlerarasına bırakmış durumdadır.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. C. ve M. Tunç (1998). "Bilgi Toplumu ve Türkiye", *Yeni Türkiye Dergisi*, 4(19):118-134.
- Aktaş, M. (2019). "Küreselleşme Süreci ve Bilgi Toplumu", *Journal of Social Humanities and Administrative Science*, 5(21): 240-1256.
- Aktaş, M. (2019a). *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Dora Yayıncılık, 2. Baskı, Bursa.
- Aktaş, M. Eser, E. ve bulduk B. Ç. (2018). "Bilgi İletişim Teknolojileri Ve Toplumsal Cinsiyet", *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 4(13):807-821.
- Albayrak, H. (2019), "2019 İnternet Kullanımı ve Sosyal Medya İstatistikleri", <https://dijilopedi.com/2019-internet-kullanimi-ve-sosyal-medya-istatistikleri/>, (Erişim Tarihi: 28.07.2020).
- Arklan, Ü. ve E. Taşdemir (2008). "Bilgi Toplumu ve İletişim: Bilginin Yayılması Sürecinde Kitle İletişim Araçları ve İnternet", *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 5(3): 67-80.
- Balkanlı, A. O. (2002). "Küresel Ekonominin Belirleyici Faktörleri Üzerine", *Uludağ Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1):13-26.
- Bauman, Z. (2016). *Küreselleşme*, Ayrıntı Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.
- Bayraç, H. N. (2003). "Yeni Ekonominin Toplumsal Ekonomik ve Teknolojik Boyutları", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (4)1, 41-62.
- Bensghir, K. T. (1996). *Bilgi Teknolojileri ve Örgütsel Değişim*, TODAİE Yayınları, Ankara.
- Bouchez J.-P. (2015), *L'économie du savoir*, De Boeck, Bruxelles.
- Bouchez J.-P. (2014), "Autour de 'l'économie du savoir' : ses composantes, ses dynamiques et ses enjeux", *Savoirs*, (34)11-46.
- Bozkurt, V. (1997). *Enformasyon Toplumu ve Türkiye*, Sistem Yayıncılık, Ankara.
- Breton P. (2005). "La "société de la connaissance" : généalogie d'une double réduction". *Éducation et Sociétés*, 15:45-57.
- Castells, M. (2005). *The Network Society: A Cross-Cultural Perspective*, Edward Elgar Pub.
- Clastres, P. (2016). *Devlete Karşı Toplum*. (Çev.:) Mehmet Sert ve Nedim Demirtaş, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- Cooke, P., Laurent, C. D., Tödting, F., ve Trippl, M., (2007), *Regional Knowledge Economies: Markets, Clusters and Innovation*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham.
- Doğan, E.M. (2011). “Enformasyonel İş Gücü İçin Yeni Bir Öğrenme Yaklaşımı: Bağlantıcılık”, *Akademik Bilişim Kongresi*, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Drucker, P.F. (2015). *Post Kapitalist Toplum*, İnkilap Yayınevi, İstanbul.
- Dunning, J. H., (2000), “Regions, Globalization, and the Knowledge Economy: The Issues Stated”, Dunning, J.H., (Ed.), *Regions, Globalization, and the Knowledge Economy* içinde (7-41), Oxford University Press.
- Endustri40.com, Endüstri Tarihine Kısa Bir Yolculuk, <https://www.endustri40.com/endustri-tarihine-kisa-bir-yolculuk/> (Erişim Tarihi: 20.07.2020).
- Engels, F. (2017). *Ailenin Özel Mülkiyeti ve Devletin Kökeni*, (Çev.:) Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara.
- Erdör, M. (2018). “Bu işte para var! Dijital ekonomi nedir?”, 18 Eylül 2018, *techinside.com*, <https://www.techinside.com/bu-iste-para-var-dijital-ekonomi-nedir/>, (Erişim Tarihi: 20.07.2020).
- Erkan, H. (1994). *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- Farrington, B. (1966). *The Philosophy of Francis Bacon: An Essay on Its Development from 1603 to 1609 with New Translations of Fundamental Texts*, Chicago, University of Chicago Press.
- Fındıkçı, İ. (1996). *Bilgi Toplumunda Yöneticilerde Kendini Geliştirme*, Kültür Koleji Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Gürdal, O. (2004). “Bilgi Ekonomisi Ve/Veya Yeni Ekonomi'nin Reddettikleri”, *Bilgi Dünyası*, 5(1):48-73.
- Harvey, D. (1992). *The Condition Of Postmodernity*, Blackwell, Cambridge-Oxford.
- Hobsbawm, E. (1998). *Sanayi ve İmparatorluk*, (Çev.:) Abdullah Ersoy, Dost Kitabevi, Ankara.
- Işık, N. ve Kılınç, E. C. (2013). “Bilgi Ekonomisi ve İktisadi Büyüme: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (26)21-54.
- İşevi, S. ve B. Çelme (2005). “Bilgi Çağında Yeni Hazine: Entelektüel Sermaye İle Rekabeti Yakalamak”, *Bilgi Dünyası Dergisi*, 6(2):251-267.
- Kara, S. (2017). “Teknoloji ve Toplumsal Değişim İlişkisinin Sosyal İnşa Kuramı Bağlamında İncelenmesi”, *Dört Öge*, 6 (12): 117-131.
- Kesici, İ. (1993). “Bilgi Toplununun Özellikleri”, *Bilişim*, Mayıs Sayısı:62-67.
- Kumar, K. (1999). *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, Dost Kitabevi, Ankara.
- Kurzweil, R. (2016). *İnsanlık 2.0.* (Çev.) Mine Şengel, Alfa Yayıncılık, İstanbul.
- Kutlu, E., Tosunoğlu, B.T. (2013). *Bilgi Ekonomisi*, Ankara: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.
- Marx, K. ve Engels, F. (2014). *Komünist Manifesto*. (Çev.:) H. İlhan, Alter Yayıncılık, İstanbul.
- Nas, M. (2020). “*Bilgi Toplumu Ve Gözetim Teknolojileri*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Muş.
- Özdemir, Ş. ve Kılınç D. (2019). *Geleceğin Meslekleri, Dijital Dönüşüm, Veri Bilimi, Yapay Zeka*, Abaküs, İstanbul.
- Pirene, H. (2008). *Ortaçağ Kentleri*, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Tahirov, A. (2009). “Bilgisayar Destekli Bilgi Sistemleri”, *Journal Of Qafqaz University*, 27: 123-133.
- Uçkan, Ö. (2006). “Bilgi Politikası Ve Bilgi Ekonomisi: Verimlilik, İstihdam, Büyüme ve Kalkınma”, *Bilgi Dünyası*, 7(1):23-48.
- Wallace, R. A. ve Wolf, A. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, (Çev.) Leyla Elburuz ve M. Rami Ayas, Doğu Batı, 3. Baskı, Ankara.
- Yamaç, K. (2009). *Bilgi Toplumu ve Üniversiteler*, Eflatun Yayınları, Ankara.
- Yazıcı, T. ve Karlı, İ. (2016). *Bilgi Toplumunda Teknoloji, Medya ve Siyaset*, Volga Yayıncılık, İstanbul.
- Yılmaz, C. (2015) “2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı”, Önsöz, Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı, http://www.sp.gov.tr/upload/xSPTemelBelge/files/uqSFE+2015-2018_Bilgi_Toplumu_Stratejisi_ve_Eylem_Planı.pdf, (Erişim Tarihi: 20.07.2020).
- Yılmaz, K. ve B. Horzum (2005). “Küreselleşme, Bilgi Teknolojileri ve Üniversite”. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(10):103-121.
- Yücel, İ. H. (1997). *Bilim-Teknoloji Politikaları ve 21. Yüzyılın Toplumu*, DPT, Ankara.
- Zencirkıran, M. (2019). *Sosyoloji*, Dora Yayınları, 8. Baskı, Bursa.